

Isroil Ismoilovich To'yev

Oriental universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy xizmatchilar va harbiy jamoani o'rganishga doir psixologik yondashuvlarning metodologik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda harbiy muhitning o'ziga xos psixologik xususiyatlari, jamoaviy munosabatlar, stress omillari hamda liderlikning psixologik jihatlari yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy psixologik metodlar — kuzatish, eksperiment, so'rovnoma va psixodiagnostik vositalarning qo'llanilish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqolada ushbu yondashuvlarning harbiy jamoaning samaradorligini oshirish, ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash va shaxsiy rivojlanishga ta'siri ilmiy asosda ochib beriladi.
Kalit so'zlar: harbiy psixologiya, harbiy jamoa, psixologik yondashuvlar, metodologiya, psixodiagnostika, liderlik, stress, ijtimoiy-psixologik muhit

аннотация: В данной статье анализируются методологические возможности психологических подходов к изучению военнослужащих и военного коллектива. Рассматриваются психологические особенности военной среды, межличностные отношения, стрессовые факторы и аспекты лидерства. Особое внимание уделяется современным методам исследования, таким как наблюдение, эксперимент, анкетирование и психодиагностика. Раскрывается влияние данных подходов на повышение эффективности военного коллектива, улучшение социально-психологического климата и развитие личности военнослужащих.
Ключевые слова: военная психология, военный коллектив, психологические подходы, методология, психодиагностика, лидерство, стресс, социально-психологический климат

Annotation: This article examines the methodological potential of psychological approaches to the study of military personnel and military teams. It highlights the specific psychological characteristics of the military environment, interpersonal relations, stress factors, and leadership aspects. The study also explores the application of modern psychological methods such as observation, experiment, surveys, and psychodiagnostic tools. The paper reveals how these approaches contribute to

improving the effectiveness of military teams, enhancing the socio-psychological climate, and supporting individual development.

Keywords: military psychology, military personnel, military team, psychological approaches, methodology, psychodiagnostics, leadership, stress, socio-psychological climate

KIRISH

Zamonaviy globallashuv va xavfsizlik tizimining murakkablashuvi sharoitida harbiy sohada inson omilining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Harbiy xizmatchilar faoliyati nafaqat jismoniy tayyorgarlik, balki yuqori darajadagi psixologik barqarorlik, stressga chidamlilik va jamoaviy hamkorlikni ham talab qiladi. Shu sababli harbiy jamoani chuqur psixologik jihatdan o'rganish va uni samarali boshqarish masalalari bugungi kunda dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Harbiy jamoa o'ziga xos ijtimoiy tizim bo'lib, unda qat'iy intizom, subordinatsiya, tezkor qaror qabul qilish va yuqori darajadagi mas'uliyat ustuvor hisoblanadi. Bunday sharoitda shaxslararo munosabatlar, liderlik xususiyatlari, emotsional barqarorlik va psixologik moslashuv jarayonlari alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, keskin va ekstremal vaziyatlarda harbiy xizmatchilarning ruhiy holati va jamoaviy uyg'unligi harbiy vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mazkur kontekstda harbiy xizmatchilar va harbiy jamoani o'rganishga qaratilgan psixologik yondashuvlar, ularning nazariy asoslari hamda metodologik imkoniyatlarini tahlil qilish zarurati yuzaga keladi. Psixologiyada qo'llaniladigan kuzatish, eksperiment, so'rovnoma, suhbat, test va psixodiagnostik metodlar harbiy muhitda inson xulq-atvori, motivatsiyasi va ijtimoiy o'zaro ta'sirini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy integrativ yondashuvlar – kognitiv, bixevioral va ijtimoiy-psixologik metodlar harbiy jamoaning ichki dinamikasini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, harbiy jamoalarda samarali psixologik muhitni shakllantirish, nizolarni oldini olish, liderlik salohiyatini rivojlantirish hamda harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Shu jihatdan, psixologik yondashuvlarning metodologik imkoniyatlarini ilmiy asosda o'rganish harbiy tizim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — harbiy xizmatchilar va harbiy jamoani o'rganishga doir psixologik yondashuvlarning metodologik imkoniyatlarini aniqlash va ularning amaliy ahamiyatini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun psixologik metodlar tahlil qilinadi, ularning harbiy muhitda qo'llanish xususiyatlari yoritiladi

hamda jamoaviy samaradorlikka ta'siri ilmiy asosda baholanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Harbiy psixologiya sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, harbiy jamoa va undagi shaxsiy tarkibni o'rganish masalasi ko'p qirrali va kompleks yondashuvni talab qiladi. Ushbu yo'nalishda xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar psixologik yondashuvlarning metodologik asoslarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xususan, ijtimoiy psixologiya doirasida Kurt Lewin tomonidan ishlab chiqilgan "maydon nazariyasi" jamoaviy xulq-atvorni tashqi va ichki omillar o'zaro ta'siri orqali izohlash imkonini beradi. Ushbu yondashuv harbiy jamoalarda qaror qabul qilish, liderlik va guruh dinamikasini tahlil qilishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, Abraham Maslow ning ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasi harbiy xizmatchilarning motivatsion tuzilmasini tushunishda qo'llanilib, ularning psixologik ehtiyojlari va faoliyat samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi. Bundan tashqari, stress va adaptatsiya muammolari Hans Selye tomonidan ishlab chiqilgan umumiy moslashuv sindromi konsepsiyasi orqali izohlanadi. Mazkur yondashuv harbiy xizmat sharoitida yuzaga keladigan psixologik zo'riqishlarni aniqlash va ularning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa kognitiv-bixevioral yondashuvlar, shuningdek, ijtimoiy identifikatsiya nazariyasi harbiy jamoalarda shaxsning o'zini tutishi va guruhga moslashuvi jarayonlarini izohlashda keng qo'llanilmoqda. Mahalliy tadqiqotlarda ham harbiy psixologiya masalalariga alohida e'tibor qaratilib, jamoaviy munosabatlar, intizom va psixologik muhitni shakllantirish omillari o'rganilgan. Ushbu ilmiy ishlarda harbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik muhitni barqarorlashtirish, nizolarni bartaraf etish va samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish masalalari ustuvor yo'nalish sifatida qaraladi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, qiyosiy va kompleks yondashuvlar tashkil etadi. Tizimli yondashuv harbiy jamoani yagona ijtimoiy-psixologik tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi, bunda shaxs, guruh va tashqi omillar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinadi. Qiyosiy yondashuv esa turli psixologik nazariyalar va metodlarning samaradorligini taqqoslash orqali eng maqbul usullarni aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:
– kuzatish metodi orqali harbiy jamoa a'zolarining real xulq-atvori va o'zaro munosabatlari tahlil qilindi;

– so‘rovnoma va suhbat metodlari yordamida harbiy xizmatchilarning psixologik holati, motivatsiyasi va ehtiyojlari o‘rganildi;

– eksperimental metod orqali muayyan psixologik omillarning jamoaviy faoliyatga ta’siri aniqlashtirildi;

– psixodiagnostik testlar yordamida stress darajasi, emotsional barqarorlik va liderlik xususiyatlari baholandi.

Shuningdek, tadqiqotda kognitiv, bixevioral va ijtimoiy-psixologik yondashuvlarning integratsiyasi asosida harbiy jamoaning ichki dinamikasini chuqurroq anglashga erishildi. Mazkur metodologik yondashuvlar nafaqat nazariy tahlilni boyitadi, balki amaliy jihatdan ham harbiy jamoaning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT NATIJALARI

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, harbiy jamoaning samaradorligi ko‘p jihatdan undagi ijtimoiy-psixologik muhit, liderlik sifati va shaxslararo munosabatlar darajasiga bog‘liq holda shakllanadi. Tadqiqot davomida qo‘llanilgan metodlar natijasida harbiy xizmatchilarning psixologik holati va jamoaviy faoliyat o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjudligi aniqlandi.

Kuzatish natijalari harbiy jamoalarda qat’iy intizom mavjud bo‘lishiga qaramay, norasmiy ijtimoiy aloqalar va ichki guruhlashuv jarayonlari muhim rol o‘ynashini ko‘rsatdi. Ayniqsa, kichik guruhlar doirasida shakllanadigan ishonch va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash darajasi umumiy jamoa samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etildi. Shu bilan birga, ijtimoiy izolyatsiya yoki guruh ichidagi ziddiyatlar harbiy xizmatchilarning motivatsiyasini pasaytiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ldi. So‘rovnoma va suhbat natijalari harbiy xizmatchilarning asosiy psixologik ehtiyojlari orasida xavfsizlik hissi, jamoa tomonidan tan olinishi va adolatli boshqaruv tizimi muhim o‘rin egallashini ko‘rsatdi. Respondentlarning katta qismi yuqori stress sharoitida samarali faoliyat yuritish uchun psixologik tayyorgarlik va emotsional qo‘llab-quvvatlash zarurligini ta’kidladi. Bu esa harbiy jamoalarda psixologik xizmatlarning ahamiyati yuqori ekanligini tasdiqlaydi.

Eksperimental tahlillar natijasida liderlik uslublari jamoaviy samaradorlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Demokratik va qo‘llab-quvvatlovchi liderlik modeli jamoa ichida ochiq muloqotni rivojlantirib, ishonch muhitini mustahkamlashi kuzatildi. Aksincha, avtoritar boshqaruv uslubi qisqa muddatli intizomni ta’minlasa-

da, uzoq muddatda psixologik bosimni oshirib, jamoaviy uyg'unlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan.

Psixodiagnostik testlar natijalari harbiy xizmatchilar orasida stress darajasi o'rtacha va yuqori ko'rsatkichlar oralig'ida ekanligini ko'rsatdi. Biroq yuqori emotsional barqarorlikka ega bo'lgan shaxslar stressli vaziyatlarda tezroq moslashishi va samaraliroq qaror qabul qilishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, liderlik salohiyati yuqori bo'lgan ishtirokchilarda ijtimoiy moslashuv darajasi ham yuqoriroq ekanligi qayd etildi.

Tahlillar davomida psixologik yondashuvlarning integratsiyalashgan qo'llanilishi alohida samaradorlik ko'rsatgani aniqlandi. Kognitiv yondashuv orqali harbiy xizmatchilarning fikrlash jarayonlari va qaror qabul qilish mexanizmlari tahlil qilindi, bixevioral yondashuv esa ularning xulq-atvoridagi o'zgarishlarni aniqlash imkonini berdi. Ijtimoiy-psixologik yondashuv esa jamoa ichidagi munosabatlar va guruh dinamikasini kompleks tarzda o'rganishga xizmat qildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, harbiy jamoalarda samarali faoliyatni ta'minlash uchun psixologik yondashuvlarni tizimli ravishda qo'llash zarur. Ayniqsa, stressni boshqarish, liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish va sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish bo'yicha ilmiy asoslangan chora-tadbirlar ishlab chiqilishi muhim hisoblanadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar harbiy jamoa faoliyatining psixologik omillar bilan chambarchas bog'liqligini yana bir bor tasdiqlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, harbiy muhitda samaradorlikni ta'minlash faqat tashkiliy-intizomiy mexanizmlar bilan cheklanib qolmaydi, balki ijtimoiy-psixologik muhitning sifatiga ham bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, jamoa ichidagi ishonch darajasi, o'zaro hurmat va kommunikativ ochiqlik barqaror faoliyatning muhim shartlari sifatida namoyon bo'ladi. Natijalarda aniqlangan liderlik uslublari bilan bog'liq farqlar psixologiya nazariyalarida ilgari surilgan qarashlar bilan mos keladi. Qo'llab-quvvatlovchi va demokratik boshqaruv shakllari shaxsning ichki motivatsiyasini kuchaytirishi, jamoa a'zolari o'rtasida ijobiy ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, qat'iy nazoratga asoslangan boshqaruv modeli qisqa muddatli natijalarni ta'minlasa-da, uzoq muddatda emotsional zo'riqish va psixologik charchoqqa olib kelishi ehtimoli yuqori.

Stress omillarining tahlili harbiy xizmatning o'ziga xos xususiyatlari bilan izohlanadi. Doimiy xavf, yuqori mas'uliyat va keskin vaziyatlarga tayyor turish

zarurati harbiy xizmatchilarning psixologik resurslariga katta yuklama beradi. Shu jihatdan, psixologik moslashuv darajasi va emotsional barqarorlik individual samaradorlikni belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri sifatida qaraladi. Mazkur natijalar stress va adaptatsiya nazariyalarida ta'kidlangan qonuniyatlar bilan uyg'unlashadi.

Shuningdek, tadqiqotda aniqlangan ijtimoiy aloqalarning roli guruh dinamikasi nazariyalari bilan mos keladi. Harbiy jamoalarda norasmiy munosabatlarning mavjudligi, bir tomondan, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmini kuchaytirsa, ikkinchi tomondan, noto'g'ri boshqarilganda ichki guruhlararo ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois, jamoa ichidagi kommunikativ jarayonlarni ongli ravishda tartibga solish zarurati yuzaga keladi.

Metodologik nuqtai nazardan qaraganda, tadqiqotda qo'llanilgan integrativ yondashuvlar o'zining samaradorligini ko'rsatdi. Turli metodlarning uyg'unlashuvi natijasida harbiy jamoaning psixologik xususiyatlari bir yoqlama emas, balki kompleks tarzda yoritildi. Bu esa harbiy psixologiyada birgina metod yoki yondashuv bilan cheklanib qolish yetarli emasligini, balki ko'p yo'nalishli tahlil zarurligini ko'rsatadi. Amaliy jihatdan, olingan natijalar harbiy jamoalarda psixologik xizmatni takomillashtirish, liderlikni rivojlantirish va stressni boshqarish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqish zarurligini asoslaydi. Ayniqsa, profilaktik psixologik tadbirlar, treninglar va maslahat xizmatlari harbiy xizmatchilarning ruhiy barqarorligini mustahkamlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilar va harbiy jamoani o'rganishda psixologik yondashuvlarning metodologik imkoniyatlari keng va ko'p qirrali ekanligini ko'rsatdi. Harbiy jamoaning samaradorligi faqat tashkiliy-intizomiy omillar bilan emas, balki uning ichki ijtimoiy-psixologik muhitiga ham bevosita bog'liqligi aniqlandi. Jamoa ichidagi ishonch, o'zaro hurmat, kommunikativ ochiqlik va liderlik sifati umumiy faoliyat natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligi, stressga chidamliligi va moslashuv darajasi ularning xizmat faoliyatidagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ayniqsa, ekstremal sharoitlarda tezkor va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati emotsional barqarorlik bilan uzviy bog'liq ekanligi tasdiqlandi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda qo'llanilgan tizimli, qiyosiy va integrativ yondashuvlar harbiy jamoaning psixologik xususiyatlarini kompleks tarzda yoritish

imkonini berdi. Kuzatish, so‘rovnoma, eksperiment va psixodiagnostik metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi natijalar ishonchliligini oshirdi va ilmiy xulosalarning asoslanganligini ta‘minladi.

Shuningdek, liderlik uslublari tahlili shuni ko‘rsatdiki, demokratik va qo‘llab-quvvatlovchi boshqaruv modeli jamoaviy samaradorlikni oshirishda eng maqbul yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv jamoa ichida ijobiy psixologik muhitni shakllantirib, harbiy xizmatchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Amaliy jihatdan mazkur tadqiqot natijalari harbiy jamoalarda psixologik xizmatni rivojlantirish, stressni boshqarish dasturlarini joriy etish, shuningdek, liderlik ko‘nikmalarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, psixologik yondashuvlarning tizimli qo‘llanilishi harbiy tizimning umumiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Lewin, K. (1951). *Field Theory in Social Science*. New York: Harper & Row.
Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.

Selye, H. (1956). *The Stress of Life*. New York: McGraw-Hill.
Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.
Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: *The Social Psychology of Intergroup Relations*.

McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1997). Personality Trait Structure as a Human Universal. *American Psychologist*, 52(5), 509–516.
Yukl, G. (2013). *Leadership in Organizations*. Pearson Education.
Bartone, P. T. (2006). Resilience Under Military Operational Stress. *Military Psychology*, 18(Suppl), S131–S148.

Gal, R., & Mangelsdorff, A. D. (Eds.). (1991). *Handbook of Military Psychology*. Wiley.

Wong, L., Bliese, P. D., & McGurk, D. (2003). Military Leadership: A Context Specific Review. *The Leadership Quarterly*, 14(6), 657–692.